

Alex Sternberg

Receptek Auschwitzból

Részletek

Dr. Alex Sternberg könyvet írt a szüleiről, akik túléltek a fokolozhatatlan borzalmat, de megőrizték emberségüket, erkölcsi és lelki erejüket, életörömüket, s ezt képesek voltak továbbadni a gyerekeiknek is. (Recipes From Auschwitz: The Survival Stories of Two Hungarian Jews with Historical Insight, published by Alex Sternberg, Woodsburgh, NY, 2020. 303 l.) Ennek a könyvnek a tizenkettedik fejezetét osztjuk meg olvasóinkkal Huszár Ágnes fordításában. Arról szól az írás, hogy édesanyja, a Dombóvárról elhurcolt Elek Olga hogyan élte túl a testi és lelki szenvedést, hogyan nyújtott neki vigasztalást, amikor visszagondolt szerető szüleine, velük töltött napsugaras gyermekkorára.

Azt mutatja meg ez az írás, hogyan őrizte meg egy fiatal lány tiszta erkölcsét és lelki épségét, hogyan segítettek neki ebben kedves költeményei. A megsemmisítőtáborban is erőt adott a foglyoknak, ha a műltra, a békés mindennapokra gondoltak. Amikor a barakkban a margarinból készített gyertya fényénél felidéztek az otthoni ünnepeket, az ételek elkészítési módját, reménykedtek egy boldogabb jövőben. Ezt az üzenetet kapta Alex Sternberg édesanyjától, s ezt osztjuk most meg az olvasókkal Olga egy megyleves-receptjével együtt.

ELEK OLGA: TÚLÉLNI AUSCHWITZBAN

A rettegéssel teli napok lassan múltak, hetekbe rendeződtek. A túlélés azt jelentette, hogy el kell kerülni a szelektálást. De hogyan? Minden napkeltének és alkonyatnak a szörnyű zählappell volt a középpontja. A délutáni és az esti zählappell megfélemlítésre szolgált. Voltak olyan napok, amikor elrendeltek még egy zählappellt. Addig számolták a foglyokat aggályos pontossággal, amíg nem egyezett a létszám. Mindig újra- és újrakezdve.

És persze ott volt a mindig jelen levő éhség. A gyomor legmélyéig hatoló éhség – amikor az ember szinte bármit képes lenne megtenni egy darab kenyérért vagy valami zöldségért. Az étel szenvedélylé és a táborok valutájává vált. Néhány vagyonos nő megőrzött magánál értéktárgyakat cserekeres-

kedelmi célból. De általában a napi leves-, kenyér- vagy margarinadaggal lehetett csereberélni. Néhányuknak sikerült a kezükbe kaparintani gyémántokat vagy más értékes ékszereket „Kanadában” (lásd később), de mit lehetett kezdeni egy gyémánttal? Megvesztegetni egy őrt, hogy szerezzen ételt, ruhaneműt vagy akár egy kanalat vagy bögrét. A gyémántnak önmagában nem volt értéke Auschwitzban. Végére is: nem volt ehető.

Megvesztegetni az őroket vagy a táborba ki- és bejáró lengyel munkásokat – ez sem volt veszélytelen. Nem lehetett tudni, ha az őr elfogadta a megvesztegetést, nem veri-e meg az illetőt, ahelyett hogy beszerzi a kért dolgokat. A csempészést Auschwitzban halállal büntették. Valójában mindent halállal büntettek. Minden ilyen vállalkozás veszélyes és kockázatos volt.

Az „organizálás” mégis a túlélés egyetlen valódi lehetősége volt.

ORGANIZÁLÁS (AZ ÉLETHEZ SZÜKSÉGES DOLGOK MEGSZERZÉSE)

Minden új érkező előbb-utóbb hallott az „organizálás” szükségességéről. Az organizálás az élethez szükséges dolgok megszerzését jelentette. Azt jelentette, hogy el kellett lopni, amit lehetett, vagy amire szüksége volt az embernek. Sok táborlakó még egy elemet font bele a szó jelentésébe. „Organizálni” nem egyszerűen azt jelentette számukra, hogy lopni, hanem azt: a németektől lopni. Tisztességes, törvénytisztelő, komoly emberek megtehették az addig elgondolhatatlant, hogy lopjanak. Úgy gondolták, rendben van a megvetett németeket megrövidíteni. Ily módon az „organizálás” az ellenállás egy fajtájává vált.

A bőröndöket, amelyeket a zsidók magukkal hoztak Auschwitzba, letették velük az érkezéskor, mondván, később majd visszakapják. A németek megengedték a zsidóknak, hogy körülbelül 30 kilónyi személyes holmit magukkal hozzanak. Úgy tudták, áttelepítik őket valahova, és ott több hóna-

pig dolgozniuk kell. Hozták tehát magukkal mind-azt, amit egy hosszú tartózkodáshoz szükségesnek láttak. Az orvosok hozták az orvosi táskájukat, gyógyszerekkel együtt, az ácsok pedig a szerszámaikat. Mindezeket a holmikat, bőröndöket, táskákat, csomagokat teherautókra rakták és raktárbarakokba vitték.

A lopott javak hihetetlen bősége arra készítette az SS-eket, hogy még több barakkot ürtsenek ki raktározás céljaira. Ezeket a 15-el kezdődő számú barakkokat hívták „Kanadá”-nak. 1944-ben, amikor Olga megérkezett, az SS több mint kétezer férfit és nőt foglalkoztatott ezeknek a javaknak a gondos csoportosítására. Az értékes tárgyak, például ékszerek a Birodalomba küldött kofferekbe kerültek, a mindennapi használatra alkalmasak, mint ruhafélék és lábbelik, a német polgárokhoz, akiket nem zavart az, hogy Birkenauban elgázostott zsidók holmijait viselik.

Úgy gondolkodtak a táborlakók, hogy minél többet vesznek el a németektől és visznek be a táborba, annál erősebben mutatják meg ellenállásukat a náci Németországgal szemben. Minél többet „organizáltak”, annál kevesebb maradt a németeknek. Bár a lopást helytelennek, sőt erkölcstelennek tartották, az „organizálás”-t nemes tettnek. Így működött a táborlakók gondolkodásmódja.

Persze az auschwitzi foglyok sem voltak azok, akik korábban. Az otthoni élet szabályait itt nem lehetett alkalmazni. Ami otthon elképzelhetetlen lett volna, az itt szükséges volt. Auschwitz a társadalom olvasztótégelyévé vált. A gazdagok és kivételes helyzetűek ugyanúgy nincstelenek lettek, mint bárki más. Senki nem törődött mások rangjával, tulajdonával, olyasmivel, amiért otthon megsüvegeltek az illetőt. Mindenki egyformává vált itt Auschwitzban. Aki a társadalmi ranglétra alacsonyabb fokáról jött, gyakran jobban boldogult, mint az, aki hozzá volt szokva a jobb élethez. Akinek a korábbi élete is keserves volt, könnyebben hozzászokott az auschwitzi nélkülözésekhez. Akik Auschwitzban a fogság túlélésére szövetkeztek, ezt társadalmi osztályra vagy rangra való tekintet nélkül tették. Akik elkeseredetten küzdöttek magányosan, azok sem különböztek egymástól korábbi társadalmi helyzetük szempontjából.

Auschwitzban semmire nem volt garancia. Ha valaki organizált egy meleg pulóvert, és fizetett érte öt napi kenyéradagjával, az is elveszíthette az egy nappal későbbi zählappell alkalmából egy nála gátástanalabb barakk-társa jóvoltából. Az illető elcserélte valami másra az organizációs piacon.

A korábban jómódban élők gyakran nem voltak felkészítve a csalásnak és ravaszkodásnak erre a vi-

lágára. Őket másra tanították. Az, hogy eljönnek olyan idők, amikor egy másik fogvatartottól kell lopniuk, elképzelhetetlen lett volna korábbi életükben. De Auschwitz mindenkit az alapszükségletekre redukált. Szembe kellett nézniük önmagukkal. Voltak, akik becsületesen viselkedtek, mintha ott-hon lettek volna, mások viszont elfogadták, hogy addig elképzelhetetlen dolgokat tegyenek a túlélés érdekében.

Auschwitzba érkezésekor Olga még nem értette az organizálás lényegét. A lopás számára idegen volt, de amikor megértette az „organizálás” bonyolult jelentését, úgy döntött, nem neki való. Semmilyen körülmények között. Soha.

Egy ismerős dombóvári nő ügyes organizátor volt. Rengeteg ételme volt, miközben mások sorvadoztak, ő éjszakánként „organizációs” útra indult. Aztán meghalt szívrohamban, amelyet talán éjszakai kalandjai okoztak. A halála miatt megüresedett egy hely a csoportban, és a barátai elkezdtek sürgetni Olgát, hogy vegye át a szerepét: szükségük volt még egy emberre. Olga visszautasította a kérést. De az állandó nyomásnak engedve, mivel a barátai nem fogadták el a visszautasítást, egy este beleegyezett abba, hogy velük tart.

Ketten alkottak egy csoportot, egyikük vitte a táskát vagy zsákot, a másik pedig előrement, mivel ismerte az utat. Az éjszaka sötétjében kiosontak a barakkból és csúszva közelítették meg a következő faépületet. Olga vitte a táskát, a partnere ment előre. Hirtelen, mikor egy légitámadás hangjára mindenki kirohant a barakkokból és leszaladt a föld alatti bunkerekbe, a partner észrevette, hogy a zöldségraktár éppen az egyik bunker ajtaja mellett volt. Így megindult abba az irányba, a naiv Olga pedig követte zsákkal a kezében.

1. Teherautókkal szállítják a zsidóktól elrabolt dolgokat a „Kanadá”-hoz

Ablakon átmászva és barakkok alatt kúszva próbáltak odajutni a célhoz. Hosszú, sötét út volt, soká tartott, amíg elérték a bunkert. Olgának erősen vert a szíve, felgyorsult a pulzusa, nehezen lélegzett. Végül odaértek a raktárhoz, megtöltötték a zsákokat marharéppal és retekkel, és visszaindultak csúszva-mászva a barakkjuk felé.

Olgának fogalma sem volt róla, mire vállalkozott, és miért is tette. Most vált világossá számára, mekkora veszélyben volt, és milyen közel állt a lebukáshoz. Ha elkapták volna őket, lelőtték volna szökevényként, vagy élelmiszerlopásért. Az „organizálás” eme egyetlen próbája után Olga úgy döntött, inkább éheznek. Soha nem vesz részt még egyszer ilyen cselekményekben. És nem is tette soha.

Persze éhezett, mint mindenki más. Úgy határozott, amennyire lehetséges, önfegyelmel üzi ki a gondolataiból az éhséget. Éjszakánként a barakkban verseket mondott fel magának megnyugtatóul. Amikor eszébe jutott az édesapja, visszaemlékezett a dombóvári napokra, amikor együtt szavaltak verseket. Olga gimnazista korában a verstanulás az irodalomoktatás fontos része volt. Hosszú verseket tanultak meg kívülről, és szavaltak lelkesen. Olga nagyon szerette a magyar irodalmat, jól ismerte Petőfi Sándor, Ady Endre és Arany János életművét. Sokat tudott a verseik közül kívülről, ezeket ismételtette most magában. A költészet megnyugtatta, és segítette abban, hogy bezárkózhasson a saját belső világába.

(Évekkel később, amikor én cseperedtem, anyám gyakran szavalt verseket nekem. Ma is emlékszem a sorokra, és hallom a hangját, ahogy Petőfi verseit tanította nekem.)

2. A beérkezett zsidókat arra kényszerítették, hogy hagyják a holmijaikat a vagonok mellett

Petőfi Sándor, Magyarország legkiválóbb költője, aki az 1848–49-es szabadságharcban halt meg, nemzeti hős volt. Költeményeit minden magyar iskolában tanítják. A következő verseket a feleségéhez, Júliához írta.

„Dicsérsz, kedves, hogy olyan jó vagyok!
És meglehet, hogy az vagyok valóban,
De ne köszönd ezt énnekem... szived
Annak forrása, bennem ami jó van.”
(A *Dicsérsz, kedves...* című versből)

„Alig virradt, már újra alkonyúl,
Alig jövék, s megint elmegyek, el,
Még csak alig hogy üdvezeltelek,
És már búcsúzni, már elválni kell.
Isten veled, szép ifjú hitvesem,
Szívem, szerelmem, lelkem, életem!”
(A *Búcsú* című versből)

Olga legkedvesebb költője Ady Endre volt, az ő verseivel úgy ismerkedtem meg, hogy felolvastam nekem a kedvenc könyvéből:

„Párisba tegnap beszökött az Ősz,
Szent Mihály útján suhant nesztelen,
Kánikulában, halk lombok alatt
S találkozott velem.

Ballagtam éppen a Szajna felé
S égtek lelkemben kis rőzse-dalok:
Füstösek, furcsák, búsak, bíborak,
Arról, hogy meghalok.

Elért az Ősz és súgott valamit,
Szent Mihály útja beleremegett,
Züm, züm: röpködtek végig az uton
Tréfás falevelek.

Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé
S Párisból az Ősz kacagva szaladt.
Itt járt s hogy itt járt, én tudom csupán
Nyögő lombok alatt.”
(*Párisban járt az Ősz*)

„Borzolt, fehér Isten-szakállal,
Tépetten, fázva fűjt, szaladt
Az én Uram, a rég feledett,
Nyirkos, vak, őszi hajnalon,
Valahol Sion-hegy alatt.

Egy nagy harang volt a kabátja,
Piros betűkkel foltozott,
Bús és kopott volt az öreg Úr,
Paskolta, verte a ködöt,
Rórátéra harangozott.

Lámpás volt reszkető kezemben
És rongyolt lelkemben a Hit
S eszemben a régi ifjuság:
Éreztem az Isten-szagot
S kerestem akkor valakit.

Megvárt ott, a Sion-hegy alján
S lángoltak, égtek a kövek.
Harangozott és simogatott,
Bekönnyezte az arcomat,
Jó volt, kegyes volt az öreg.

Ráncos, vén kezét megcsókoltam
S jajgatva törtem az eszem;
»Hogy hívnak téged, szép, öreg Úr,
Kihez mondtam sok imát?
Jaj, jaj, jaj, nem emlékezem.«

»Halottan visszajöttem hozzád
Én, az életben kárhozott.
Csak tudnék egy gyermeki imát!«
Ő nézett reám szomorún
S harangozott, harangozott.

»Csak nagyszerű nevedet tudnám.«
Ő várt, várt s aztán fölszaladt.
Minden lépése zsoltár-ütem;
Halotti zsoltár. S én ülök
Sírván a Sion-hegy alatt.”

(A Sion-hegy alatt)

KANADA

Egy Kanada-kommandónak nevezett fogolycsoportot azzal bíztak meg, hogy a naponta érkezett tizenkétezer áldozatnak a kocsikon vagy a rámpákon hagyott holmiját rendszerezze. Ők vitték a holmikát a Kanada-raktárnak nevezett barakkba, majd ott szortírozták őket és küldték el Németországba. Bár a hivatalos neve *effectenkammer* vagy *tulajdöntárgyak raktára* volt, a foglyok egyszerűen *Kanadaként* emlegették. Az ő szemükben Kanada szimbolizálta a gazdagságot, a természeti bőséget, a korlátlan forrásokat és a gondtalan életet. A nyomorúságos körülmények között egy olyan hely után vágyakoztak, mint Kanada. Ironikusan nevezték el így a raktár-épületet.

Általában irigyelték a Kanada-kommandóba beosztott rabokat. Megbízásuk alapján jobb ruhákhoz és több ételhez jutottak. Bár elvinni bármit is szigorúan tilos volt, a foglyok találékonyak voltak, és „organizáltak”. Messziről meg lehetett ismerni a Kanada-kommandós foglyokat jobb ruháikról és jól táplált arcukról. A Kanadában éppúgy volt szalámi, kolbász, viszki, cigaretta, mint nagy értékű ékszerek, ezeket szortírozták mindig elsőként.

Kanada északnyugatra feküdt az auschwitzzi fő tábortól. Ez a nagy raktár több raktárbarakkból állt össze, ehhez csatlakozott egy Birkenauban felépített barakktelep, melyet Kanada II.-nek neveztek. Ez külön barakkvárossá fejlődött. A magyar zsidók deportálásával a Kanada-kommandó létszáma meghaladta az 1600 főt.

A kommandó tagjai a Kanada barakkjaiban laktak, a tábor többi lakójától elkülönülve. Néhányan értékes dolgokat csempészték ki a kápók vagy az örök megvesztegetésére. A Kanadában dolgozni irigyelt munka volt, de nem veszélytelen. Akit csempészésen kaptak, azt a helyszínen föbe lötték.

Amikor a magyar zsidók deportálása teljes sebességgel folyt, a lopott javak már nem fértek el a barakkokban. A nagyon értékes tárgyakat, az aranyat, az ékszereket, a valutát azonnal átadták az SS-eknek. Más, kevésbé értékes dolgokat kiválogatták, és felhalmozták őket a barakkok mellett.

Olga mindent tudott a Kanadáról, de nem dolgozott ott, és nem is ismert senkit az ottaniak közül. Mivel megfogadta, hogy soha nem vesz részt az organizálásban, a felhalmozott javak sem érdekelték. Azért mesélt nekem a Kanadáról, hogy teljességében ismerjem meg az auschwitzzi történetet.

A ZSIDÓ JAVAK TERVSZERŰ KIFOSZTÁSA

Minden náci által ellenőrzött országban szisztematikusan leépítették a törvényességet, és úgy alakították a szabályozásokat, hogy megsemmisítsék a zsidóknak minden tulajdonhoz fűződő jogukat. Magyarországon a négy zsidótörvény fosztotta meg a zsidókat a tulajdonuktól. A magyar zsidóknak lépésről lépésre le kellett adniuk minden tulajdonukat – műtárgyakat, ezüstöt, ékszert, szőnyegeket, bútort, autókat, kerékpárokat, írógépeket, ingatlanokat, üzleteket, házakat és lakásokat – a magyar állam javára.

A magyarok elvették a zsidók tulajdonát, és kiosztották a vezetőség tagjai között, illetve azok között, akiknek kapcsolatuk volt a csendőrséggel vagy a nyilaskeresztesekkel (magyar náci egységek).

A magyarok sokáig irigyelték a gazdag zsidókat és a tulajdonukat, sóvárogtak mindarra, ami a birtokukban volt.

A zsidók természetesen elrejtettek mindent, amit tudtak: gyémántokat, órákat, aranypénzeket és más apró értékű tárgyat. A zsidók deportálása adta meg a magyaroknak az utolsó lehetőséget a szerzésre. A csendőrség bejelentette, hogy olyan személyes tárgyakat, mint egy párna vagy egy takaró, magukkal vihetnek egy kis csomagban vagy bőröndben. Így a zsidók kicsempészték magukkal mindent, amit tudtak.

Az orvosok és az iparosok magukkal vitték szakmájuk eszközeit.

Az Auschwitzba vezető négy napos úton a zsidók egyáltalán nem, vagy csak nagyon kevés vizet kaptak. Minden állomáson megálltak a vonatok, hogy a halottakat kiemeljék a vagonokból. A magyarok vizet ajánlottak fel a zsidóknak, ha tudtak érte fizetni, sokan meg is tették ezt az értékeikkel. A magyarok ezt rendben levőnek találták, mondván: „Miért a németek gazdagodjanak, és mi miért nem?”

A fosztogatás minden transzporttal együtt nőtt. Babakocsik, gyermekjátékok, takarók, párnák, cipők, kalapok, kabátok, kesztyűk és fehérneműk tömegeit küldték el rendszeresen, ezek Németországban kiosztásra kerültek. Az orvosoknak égető szükségük volt azokra az orvosi műszerekre, amelyek halomban álltak a birkenauai Kanada-raktárházban.

Az elrabolt holmik hegyei nőttön-nőttek. Himmler, miután látogatást tett Auschwitzban és Birkenauban, elrendelte, hogy a Lengyelországban és Ukrajnában letelepített németek is részesülhessenek az auschwitzi lopott holmiktól. Több mint negyvenötezer német kapott a holmiktól, többek között kabátokat, kalapokat, pulóvereket és más ruhaneműt. A németek ezenkívül kaptak zsidóktól lopott takarókat, lepedőket és paplanokat a Kanada-raktárházból.

IMÁDSÁG ERŐÉRT

Egy nap, amikor Olga a rebecinnel és néhány más társával beszélgetett, meglátott két ismerős dombóvári orvost. Bondi doktor, a gyermekorvos, Dombóvár kedvence Halmi doktorral együtt egy kordét tolt a férfitábor irányába.

Mivel a férfiak és a nők tábora szögesdróttal volt elválasztva egymástól, nem tudtak kommunikálni egymással, nem tudtak beszámolni egymásnak, ki van a másik táborban, és ki nincs. Olga nem hallott

semmit az édesapjáról az érkezés óta. Ez régen volt, már vagy egy hónapja.

Az orvosokat látva megrémült. Bár a rebecin váltott velük pár szót, Olga csak fülelt, mintha transzba esett volna. A két férfi jól nézett ki, és jó hangulatban volt. Olga később nagyon dühös volt magára, hogy nem mert érdeklődni az édesapja felől. Azon tűnődött, mi lehet vele. Megfogadta, ha legközelebb látja őket, bátrabb lesz. De most már távolodtak, tolták a kordét a férfitábor felé. Amilyen hirtelen feltűntek, olyan hamar el is távoztak. Sajnos ez volt az egyetlen alkalom, amikor Olga látta őket.

Kezdődött a zählappell, mindenki feszült volt, és igyekezett összeszedni magát. Akik rosszul érezték magukat, odamentek a körben álló vagonokhoz. Olga csodálkozott rajta, miért tolták ide őket. Csak ő nem tudta a választ?

A zählappellre készülve keresett magának egy árnyékos helyet. Erősen sütött a nap. Az édesapjára gondolt, és arra, hogyan viseli ezt. Hirtelen feltoltak a szemében a könnyek, és sírni kezdett. Végső kétségbeesésében imádkozni kezdett azért, hogy Isten adjon erőt édesapjának a túlélésre. Ugyanolyan erőt, mint amilyent neki adott. – Hogyan is tehetted ezt velünk? – tűnődött.

EGY MÁSIK RETTENETES NAP

Olga ekkor már négy hetet töltött el Auschwitz–Birkenau poklában, de nem volt más dolga, mint szaladni, ha megszólalt a sípjelzés. Birkenauban a sípszó szabályozta az életet. Magyarországon azt mondták nekik, munkavégzésre viszik őket. De megérkezésük óta Olgát semmiféle munkával nem bízták meg, az egyetlen dolog, amit a csoportnak tennie kellett, az volt, hogy részt kellett venni a rettenetes zählappellen.

Minden reggel begördült egy vagon, kirendelt foglyok felrakták rá az éjszaka a kórházbarakkban skarlátban, tuberkulózisban vagy más betegségben meghalt lányok és asszonyok merev testét. Akik még éltek, tovább sorvadoztak a halál felé.

Reggeli, ebéd és vacsora osztották szakaszokra a nap többi részét. Olga megtanulta a kenyér- és margarinadagját beosztani. Apró porciókban ette meg, eltett egy darabot a hosszú éjszakára. De a kenyér megőrzése nem volt veszélytelen. A legelszántabb szervezők nem riadtak vissza attól, hogy ellopják, még akkor sem, ha a tulajdonos a cipőjében vagy a testén rejtette is el.

Olga egyszer ebéd után éppen a szabadban tartózkodott, mikor hirtelen megnyíltak az ég csatornái, és rettenetes erejű felhőszakadás kezdődött.

Hideg volt az eső, azonnal átázott. De nem volt szabad bemenni a barakkba. A szerencsétlen rabok reszkettek a hidegtől. A testüket fedő rongyok nem védték meg őket a szüntelenül rájuk zúduló hatalmas esőcseppektől. A talaj sárban úszott, átáztatta a cipőjüket. Végül egy órányi reszketés után bemehtettek a barakkba. De ott sem volt törülköző, amivel megszáritkozhattak volna, tovább reszkettek a nedves ruháikban. Néhányan komolyan meghűltek, tüdőgyulladásuk lett, és néhány nap múlva más foglyokkal együtt bekerültek a gyengélkedő-barakkba.

A LATRINÁK

Hogy minden korán reggel azonnal a latrinára kell menni, Olgába mélyen belevésődött a szabadulás utáni időre is. Emlékszem, gyerekkoromban anyám arra tanított, hogy mindig használjam a fürdőszobát, mielőtt elindulok az iskolába vagy máshova. Sose értettem ezt a szokást, amire annyira igyekezett ránevelni. De hozzászoktam én is ahhoz, hogy minden reggeletemet a fürdőszobában kezdem.

Bár a latrinákat a legegyszerűbb lett volna a zählappell után felkeresni, az ember nem mindig tudja szabályozni a testi szükségleteit. Élelmezésük sovány volt, és egyáltalán nem kiegyensúlyozott. A hideg, a legkevésbé sem tápláló étkezéssel együtt gyomor- és bélbántalmakat okozott. Mindenki hasmenésben szenvedett, sokan pedig vérhasban.

A latrinák felkeresése mindig sürgető szükség hatására történt. De kellett egy üres helyet is találni. A várakozás igazi életmódnak számított Auschwitzban. De ha az ülés alatti tartály tele volt vagy háromnegyedig tele? „Keress gyorsan egy másik helyet”, parancsolta a test.

Mindenkire rákerült a sor, hogy a tartályt átvi-gye a másik tábor kerítése melletti emésztőgödörbe. Nem lehetett úgy kiemelni és átvinni a tartályt, hogy a bűzös, undorító lé ne loccsanjon ki. És persze ráfröccsent a tartályt vivő emberre. Szerencsére adtak egy kis vizet, hogy le lehessen mosni.

Amikor befejeződött végre az utolsó zählappell, mindenki visszament a barakkjába. Vége volt egy újabb rettenetes napnak.

SABBATH-ESTÉK

Péntek esténként beköszöntött a sabbath. A sabbath, amelyet a zsidók évezredek óta kivételes szellemiségben, szentként ünnepelelnek. Auschwitzban a sabbathnak keserű, melankolikus hangulata

volt. Sokan, bár visszaemlékeztek az otthoni ünnepekre, túlságosan fárasztónak találták megünnepelni a táborban. De nem mindenki.

Voltak nők, akik napi margarinadagjukból gyertyát készítettek. Mindennap lemondtak egy kevésről, hogy péntek este gyertyát gyújthassanak. Letéptek egy darabot silány ruhájukból, kanócot sodortak belőle, ezt belették a margarindarabba. Volt, aki egy darab kenyeret ajánlott fel annak, akinek volt gyertyája. A gyertyát kettétörték, így már kettő világot.

Sabbath estéjén Olga nézte a pislákoló lángot. A nem-vallásosok próbáltak úgy tekinteni erre is, mint minden más estére. A vallásukat gyakorlók imádkoztak, és énekkel üdvözölték a sabbath királynőjét. Olga, bár édesapjához hasonlóan nem volt túlságosan vallásos, de maga is részt vett péntekenként a sabbathi istentiszteleten. Még a kórusban is énekelt. A dallam meghitt volt, a szavak ismerősek, ő is elkezdte énekelni a többiekkel együtt „Lecho Dodi”-t.

Barakkársai sok nyelvet beszéltek, különböző országokból érkeztek. De a „Lecho Dodi” mindenkié. Mindenütt éneklük zsidók péntek esténként, bármi legyen is az anyanyelvük. Nemsokára az egész barakk megtelt a sabbathot köszöntő boldog dallal. Miután befejeződött a szertartás, egy olyan énekbe fogtak, ami keserű könnyeket csalt mindannyiuk szemébe:

*Hívnak engem messze völgyek, balzsamos hegyek,
Vége lesz a szenvedésnek és hazamegyek,
Otthon, otthon meggyógyul majd minden, ami fáj,
Am Jisroel Háj, Am Jisroel Háj.*

Édesanyám gyakran dúdolta ezt a dallamot péntek esténként. Amikor megkértem rá, akkor szó-

3. Halmokban állnak a magyar zsidók által Auschwitzba hozott csomagok

veggel is elénekelt. Örökre belém vésődött ez a dal.

A sabbath keserűes szertartás volt az auschwitzi szenvedés folyamában. Visszaemlékeztek a szabadságban és boldogságban töltött, Auschwitz előtti ünnepekre. Leültek egymással szemben, még a hangulat is jobb volt, mint máskor.

Olga visszaemlékezett a dombóvári békés és nyugalmas napokra. Könnyekkel a szemében gondolt vissza édesanyjára és édesapjára. Milyen boldog is volt akkoriban, megvolt mindene. Mindent az auschwitzi idővel hasonlított össze. Visszaemlékezett érkezésük napjára, amikor elválasztották őket egymástól édesapjával. Még csak el sem tudott búcsúzni tőle. Elhitte a nációk hazugságát, hogy nemsokára újra együtt lesznek.

Édesapja lehajtott fejjel, szomorúan ment, ez volt az utolsó emlékképe róla.

A többi nő is visszaemlékezett az Auschwitz előtti időkre. Sokan meséltek történeteket az otthonukról. Nosztalgikus hangulat fogta el a női barakk lakóit. Ez áradt szét köztük, amikor elkezdtek „főzni” – beszélni a legfinomabb ételekről, amelyeket ők maguk főztek vagy édesanyjuk készített sabbathra.

Olga csakugyan főzött otthon. Édesanyja évekig tartó betegsége alatt ő vezette a háztartást. Ő is elkészítette mindezeket az ételeket, és biztos volt

benne, hogy a szüleinek ízlett a főztje. De azért nagyon figyelt, amikor idősebb, tapasztaltabb nők kezdtek el mesélni a kedvenc ételeikről, amelyeket sabbathra készítettek.

– Söletet szoktál főzni sabbathra? – kérdezte az egyik.

– Persze! – válaszolta a másik.

– Hogy csináltad? – kérdezett vissza az első. – Babbal és krumplival?

– Dehogy! – vágott vissza a másik. – Egyetlen magára valamit adó magyar háziasszony sem tesz krumplit a söletbe, csak babot. Ha van otthon, tehetsz bele többféle babot is.

– Mi eyebet teszel még bele? – kérdezett vissza az első.

– Nos, természetesen teszek bele egy pár velőscsontot és marhahúsdarabokat. Ha van kolbász vagy virsli, az is jöhet. Gerslit teszünk bele. Ízesítéssel feketeborsot, sót, édespaprikát, mustárgot... na még egy nagy hagymát és néhány gerezd fokhagymát.

Az asszony elkezdte magyarázni az étel készítését, mindenki figyelt.

– Péntek délután beáztatom a babot, és hagyom egy kicsit. Megpirítom a húst egy kis libazsírban, hozzáadom a babot, a velőscsontot, a fűszereket, vizet öntök rá. Felforralom, aztán leveszem a lángot, fedőt teszek az edényre, és gyenge tűzön hagyom főni egész éjszaka. Figyelni kell, nehogy elpárologjon a víz a hosszú főzés alatt. Másnap sabbathkor ott van nektek egy finom, meleg étel, ami felmelegíti a szíveteket a hideg magyarországi teleken.

Sugárzott az arca, nemcsak a gyertya fényétől és a sabbath szellemétől, hanem az elégedettségétől is, hogy megoszthatta a receptjét mindenkivel. Az idősebb asszonyok helyeslően bólogattak. De mind egyiknek megvolt azért a maga kedvenc söltreceptje. Talán egy másik este alkalmuk lesz azt is elmondani.

Éhesen feküdtek le, de a főzési leckétől egy kicsit mégis jóllakottan. Másnap szólt az ébresztő síp, ők pedig felsorakoztak ötösével a zählappellre. Néhányan rászoktak arra, hogy az ablakon másszanak ki, így hamarabb érjenek oda, és kedvezőbb helyet találjanak maguknak. Így akarták elkerülni a köztük cikázó örültet, Mengelét, hogy még egy napot kapjanak az élettől.

EGY MEGMAGYARÁZHATATLAN ESEMÉNY

Olga sokat gondolkodott. Rengeteg ideje volt, hiszen a mindennél fontosabb zählappellen kívül csak

4. Latrinák. A nőknek és a férfiaknak gyakran ugyanakkor kellett használniuk őket

5. A háttérben látható oszlopok a leégett barakkok kéményei

a reggeli kávé, a déli leves és a vacsorára kapott kenyér és sovány margarin töltötte be a napját. Ezenkívül nem akadt más dolga. A barakk takarítása volt az egyetlen tevékenység. Olga úgy gondolta, érettebbé vált Auschwitzba érkezése óta. A tábor valósága egyre jobban betöltötte az életét.

Egy nap a blockowa észrevette, ahogy sirdogálva üldögélt.

– Mi bajod van? – kérdezte.

Olga egy kicsit szégyellte magát az elérzékenyülése miatt, de azt válaszolta, azon gondolkodik, viszontlátja-e valamikor az édesapját.

A blockowa felnevetett, rámutatott a „pékség”-nek nevezett, állandóan füstöt okádó épületre, és azt mondta gúnyos, megvető hangon:

– Oda nézz! Ott van az apád. Füstté vált. Nem tudtad, hogy mindenkit, akit balra küldtek, elgázósítanak és elhamvasztanak?

Olga hallotta ezt már, de nem akarta elhinni. De most, miután heteket töltött ezen a szörnyű helyen, már nem tudott nem tudomást venni róla. Talán meghalt az édesapja! De ez nem biztos, biztatta magát. Talán mégsem halt meg.

Olga megtanulta, hogy a „normalitásnak” nincs helye Auschwitzban. Most már látta, itt minden kegyetlen és embertelen. Megtudta például, hogy bármilyen hihetetlennek is tűnt, de születtek babák Auschwitzban. Voltak nők, akik terhesen érkeztek. Az esetlen, sokszor túl nagy ruhák elrejtették növekvő hasukat. Amikor eljött az idő, más nők segítségével, akik között orvosok is voltak, megszülték a gyerekeiket. Csak pár másodpercig láthatták a babájukat, mielőtt elvitték volna. Auschwitz világában egyszerű volt a választás: vagy a csecsemő halt meg, vagy mindketten az anyával együtt. A következő reggel a szép kisbaba ott feküdt a halottakat a

krematóriumba szállító vagon tetején, az auschwitzi élet pedig folytatódott tovább.

AZ AUSCHWITZI–BIRKENAUI KÖRÜLMÉNYEK

Olga gyakorlatilag a birkenai táborban volt, amely az auschwitzi tábor-együttes legnagyobb részét tette ki. 1943-ban Birkenau *vernichtungslager*-ré, megsemmisítő táborrá vált. A legtöbbüket rögtön a megérkezés után megölték, de a náciak mindegyiküknek ezt a sorsot szánták. Ezreket hagytak életben propagandisztikus célokból, miközben milliókat gyilkol-

tak meg. Birkenau lakóit gyakran választották ki elgázósításra. Pisztolylövéseket naponta lehetett hallani, a németek kiirtották azokat, akik nem feleltek meg nekik. Csak a munkát végzők kaptak ideiglenes haladékot.

Az állandónak szánt ideiglenes barakkokat 1941-es háborús orosz hadifoglyok állították fel a nedves, mocsaras talajon, ez az építményeket állandóan nyirkosan tartotta. Miután elvégezték a munkát, mindannyiukat elpusztították.

A fabarakkok nem voltak alkalmasak emberi szállásnak. Sok közülük ablak nélküli volt, nem volt bennük fűtés és vízvezeték. Ha esett az eső, a harmadik szinten a tető beázott, a padló sártengerré vált, hiszen nem volt csatornázás. Ötvenkét ló elszállásolására alkalmas tizennyolc fülke helyezkedett el egy minden barakk közepén húzódó folyosó mentén, mindkét oldalon kilenc-kilenc. Két fülkét fenntartottak a barakk főnökének, a blockowáknak vagy a stubendienstet ellátóknak, ezek az épületben voltak, de a barakk fő részétől némileg elkülönítve. A többi tizenhat három sornyi priccse volt felszerelve, mindegyik mindössze egy hosszú deszkából állt, ezen kapott helyet több mint tíz nő, bár soha nem tervezték ilyen sok emberre. Az egyenetlen priccsek deszkadarabokból készültek, köztük egy kis réssel. A tábor szükségleteitől vagy az érkező rabok számától függően gyakran 800 vagy 1000 ember is lakott egy ilyen, eredetileg 500 főre tervezett épületben. A barakkok annyira túlszűfoltak voltak, hogy néhány nőnek a priccsek közötti átjáró padlóján kellett aludnia. 1943 után néhány barakkba beépítettek ablakokat, bevezették a vizet, és véceket is rendszeresítettek.

Először ágynemű sem volt, a pusztá deszkákon feküdtek. Valamivel később kaptak szalmát vagy

egy vékony matracot és egy piszkos, büzlő takarót – egyet az egy soron fekvő összes nőnek. Éppen e miatt a takaró miatt törtek ki rendszeresen a veszekedések. A hely szűkössége miatt mindannyian az oldalukra fordulva aludtak. Ha egyikük meg akart fordulni, mindannyiuknak követni kellett a mozdulatát. Ha valaki kiment a latrinára és visszajött, elkerülhetetlenül át kellett másznia másokon, ez sok kiabálást és szidalmazást váltott ki, gyakran előfordult az is, ha valaki visszajött, már nem volt helye.

Néha eltört az egyik priccs, és rászakadt az alatta levőre. Ha a legfelső szakadt le, az alatta levők is mind összetörtek. A nők sikoltozva estek ki a priccsükből, a rájuk szakadt deszkáktól sokan borda- és kartörést szenvedtek. A hangzavartól felébredt a blockowa, berohant a barakkba, a botját forgatta és lesújtott vele, ahova tudott. Reggel pedig a németek büntették meg őket „nem megfelelő viselkedésért”.

Sokan azt gondolták, a goromba, kegyetlen viselkedés arra irányult, hogy megtörje a zsidók lelkét, és megsemmisítse őket. Talán, vélték mások, azért hagyták életben őket, hogy leplezzék Birkenau igazi célját: a mindennap érkezők tömeges elpusztítását.

Egy reggel soron kívüli zählappell tartottak. Ahogy ott álltak a hetes barakk előtt, Shusanka, a barakk előljárója 200 nőt választott ki. Senki sem értette a dolgot. Mostanában nem volt szelektálás, ez nem ígért semmi jót. Olga benne volt a 200-ban. Shusanka közölte vele: „Mostantól nem a hetes barakkban vagy, hanem az ötösben.”

A túlszűfolt barakkok – 800-1000 embert is bezsűfoltak egy eredetileg 500 főre tervezett épületbe

Mind a kétszáz nőt átvezényelték az ötösbe Renata *blockälteste* – blokkfelügyelő – vezetése alá.

A blockälteste pozíciójáért sokan vetélkedtek. Nagyobb élelmiszeradag járt vele, és az illető a vezetőséghez tartozott. Azt várták el tőlük, hogy kegyetlenek és brutálisak legyenek a fogolytársaikhoz. Voltak közöttük azonban olyanok is, akik még az ilyen züllesztő körülmények között is megőrizték magukban az emberség szikráját. Olgának fogalma sem volt arról, milyen blockälteste volt Renata, így aggódva költözött be az ötös barakkba.

Renata az emberségesek közé tartozott, a 200 új beköltözőt őszinte melegséggel és kedvességgel üdvözölte. Amikor megérkeztek a barakkba, rögtön kerestek maguknak alvóhelyet. Amikor ők is hozzáadódtak a barakk népeiségéhez, már minden ötös fekhely el volt foglalva az eredeti lakókkal.

Az egyetlen hely a két priccssor közötti átjáró volt. Olgának sikerült találni egy helyet, és minden rendben is volt. A régiek azonban elmondták, hogy az ötös barakkot esős időkben teljesen elöntötte a víz, különösen az átjárókat. Ez nem volt jó hír.

Néhány nappal később egy délután hatalmas vihar tört ki. Az égből ömlött az eső, az átjáró elázott és csupa sár lett. Olga és a többiek felugrottak és a szomszéd barakkokban kerestek menedéket.

Amikor elállt az eső, visszamentek az ötös barakkba, és megkeresték a priccsüket. Sajnos ezek mind eláztak és sárosak voltak.

Hol fogok én aludni? – kérdezte Olga magától. Aztán észrevette, hogy az élelmesebb nők kimentek, és deszkákat, fadarabokat, kidobott, törött ajtókat hoztak magukkal, letették őket a földre, erre feküdtek.

Három fogolytársa dombóvári volt, együtt érkeztek. Ők is a kiválasztott kétszáz közé kerültek, sors társak voltak a nehézségekben. Egyikük odaszólt Olgának, hogy menjen ő is ki, és keressen valamilyen deszkát magának. Ő ki is ment, de mivel elvesztegette az időt, nem talált már semmit. Visszatérve a barakkba odament a barátnőjéhez. „Nem maradt semmi” – újságolta nekik.

Olga látta, hogy ők hárman kényelmesen fekszenek az ajtóikon, rengeteg hely volt még körülöttük. Ők nem hívták, Olga pedig nem akart kérni. Amikor látták a helyzetét, azt javasolták, menjen ki, keressen meg a blockältestét, hogy segítsen neki helyet találni. Olga kiment a

külső helyiségbe, és beszélt Edithtel, a blockáltes-tével. Elmondta neki, hogy tavasszal volt tüdőgyul-ladása, és fél a nedves, hideg talajon aludni. Meg-betegedni most a halált jelentené.

Edith nagy együttérzéssel nézett Olgára, és azt mondta: „Várj itt, drágám”. Magyar zsidó nő volt, akinek sikerült együtt maradni idős édesanyjával. Édesanyjának, egy elegáns idős hölgynek az ablak közelében volt a priccse, a lányának sikerült ezt el-intéznie. Valami a hölgyben megérinthette Menge-lét, aki életben hagyta magas kora ellenére. Edith azért jelentkezett blockáltestének, hogy nagyobb adagot kapjon. Így sikerült neki édesanyját életben tartani.

A barakk nagyon zajos volt, mindenki igazgatta a helyét a vihar után. Edith bement, és igyekezett helyet találni a foglyok között. „Menj arrébb, van itt több hely is!” – mondta nekik. „Mozdulj meg már egy kicsit, hagyd helyet a többieknek is!” A nők visszakiabáltak, hogy szorosan vannak, lehetetlen még egy helyet kiszorítani. Miután egy félórát ácsorgott, Olga kétségbeesett, és elvesztette minden reményét, hogy Edith tud neki egy kis helyet sze-rezni. Csendben visszatért az átjáróhoz, és lefeküdt a nedves földre.

Olga a végsőkig elkeseredett. A Birkenauban töltött hónapok megtették a magukét. Lehunyta a szemét, mély és keserű reménytelenség tört rá.

Mindenható Isten, mindennap kérek Tőled erőt és ki-tartást. Imádkozom Hozzád, hogy legyen bátorságom ezt túlélni. Imádkozom Hozzád azért is, hogy adj édesapám-nak erőt és bátorságot, hogy ő is túlélje. Imádkozom, hogy a háború után tudjak gondoskodni idős édesapámról. Ő nekem atyai barátom, mesterem és tanítóm volt, akivel tudtam beszélgetni a költészetéről, politikáról és minden más egyébéről. Édesapámért akarok élni, ha visszatérünk Magyarországra, amikor véget ér ez a rémálom, hogy velem lebessek idős napjaiban. De most tudom, hogy nem fogom túlélni. Soba nem megyek haza, és édesapámnak nem lesz gyámoltója. Ki gondoskodna róla rajtam kívül? Ki fogja támogatni rajtam kívül?

(Amikor édesanyám ezt mesélte, elhallgatott, és elmerült a gondolataiba. Mélyet sóhajtott, úrrá lett az érzelmeim, hogy folytatni tudja.)

Olga hirtelen két erős kart érzett, ahogy felemel-ték a földről. De nem érezte, hogy hozzá értek volna, és nem is látott senkit. Mintha lebegett volna a talaj fölött. A kétségbeesést öröm váltotta fel, ez annál erősebb volt, minél mélyebb volt az előbbi szomorúság. Ahogy lebegett a levegőben, a magyar költő, Ady Endre szavai visszhangoztak benne.

Mikor elhagytak,
Mikor a lelkem roskadozva vittem,
Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten.

Nem harsonával,
hanem jött néma, igaz öleléssel,
Nem jött szép, tüzes nappalon,
De háborús éjjel.

(Az Úr érkezése)

Hirtelen kinyílt az ajtó és egy hangot hallott: „Lányok, hol van Elek Olga?”

Olga felkelt és válaszolt: „Itt vagyok, Edith.”

Edith kézenfogta Olgát, és odavezette egy száraz priccshoz, amely reá várt. Gyengéden segített neki az elhelyezkedésben, és betakarta egy takaróval. Olga annyira meghatódott a kedvességétől, hogy úgy érezte, sose tudná meghálálni.

Olgának sokszor eszébe jutott ez az emlék. Nem tudta megmagyarázni sem magának, sem mások-nak. Csak azt tudta: így volt, így történt.

OLGA MEGGYLEVESE

Hústalan, tejes vagy tejmentes étel

Hat személyre

Előkészítési idő: 15 perce

Főzési idő: 20 perce

Kellemes, hűsítő nyári leves

Hozzávalók:

Egy evőkanál liszt

Fél pohár tej vagy szójatej

Három liternyi magozott meggybefőtt

Egy teáskanál só

Két teáskanál cukor

Egy negyed teáskanál fahéj

Egy mokkáskanálnyi szegfűszeg

Elkészítés:

1. Tegyük a tejet és a lisztet egy kis tálba, ke-verjük össze alaposan. Tegyük félre.
2. Tegyük a meggyet és a vizet a fűszerekkel együtt egy nagy fazékba. Melegítsük fel kö-zepes hőmérsékletre.
3. Adjuk hozzá a lisztes tejet, és melegítsük forráspontig 30 másodpercig.
4. Vegyük le a tűzről, és hűtsük ki. Tegyük egy órányira hűtőszekrénybe.
5. Hidegen tálaljuk.

(Fordította: Huszár Ágnes)